

Marginalisoituihin ryhmiin kuuluvien ikääntyneiden oikeudet tutkimuksen kohteena

Haavoittuvassa asemassa olevat ryhmät keskiöön

Itä-Suomen yliopiston Hyvinvointioikeuden keskuksessa on vireillä useita tutkimushankkeita haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien oikeudensaantimahdollisuuksista. Tutkimuksia tehdään ikääntyneiden, muistisairaiden, epilepsiaa sairastavien ja vammaisten oikeuksien toteutumisesta hyvinvointivaltiossa (ks. esim. Ervasti ym. 2023).

Tutkimusten taustalla on oikeudensaantimahdollisuuksien (*Access to Justice*) tutkimusperinne (ks. Ervasti 2022). Sen mukaan pelkkä hyvä lainsäädäntö ei riitä, vaan oikeuksien pitää toteutua yhteiskunnassa myös käytännössä. Haavoittuviin ryhmiin kuuluvat ihmiset eivät välttämättä pysty yhtä hyvin turvaamaan oikeuksiaan kuin muu väestö. Onkin tärkeää tutkia, kuinka heidän oikeutensa toteutuvat.

Yleisesti oikeudensaantimahdollisuuksiin keskittyvässä tutkimuksessa keskitytään etenkin kolmeen eri aihealueeseen. Ensinnäkin tutkimuksen kohteena ovat *arjen ongelmat ja haasteet*. Tällaisessa tutkimuksessa pyritään selvittämään, millaisia oikeudellisia tarpeita ja ongelmia ihmisillä on (ks. Obstbaum ym. 2023). Oikeudellistuneessa yhteiskunnassa mikä tahansa ongelma on usein myös oikeudellinen ongelma. Tyypillisesti ongelmat liittyvät esimerkiksi työhön, asumiseen, perheeseen sekä tavaroiden ja palveluiden hankintoihin. Toiseksi keskitytään siihen, millaisia *esteitä* ihmisillä on *oikeuksiin pääsyssä*. Esteet voivat olla esimerkiksi taloudellisia, menettelyllisiä, teknisiä, kulttuurisia tai kommunikatiivisia.

Kolmanneksi tutkitaan, *millaisissa menettelyissä* erilaisia ongelmia ja konflikteja ratkaistaan. Asioita voidaan käsitellä ja ratkaista esimerkiksi neuvottelussa, sovittelussa, viranomaismenettelyissä tai tuomioistuimessa. Valtaosa erilaisista ongelmista ja konflikteista ratkaistaan samassa ympäristössä, missä ne ovat syntyneetkin (ks. Ervasti & Nylund 2014).

Oikeudensaantimahdollisuuksia on tutkittu niin määrällisesti kuin laadullisestikin. Suomessa tutkimus on keskittynyt pitkälti Itä-Suomen yliopiston Hyvinvointioikeuden keskukseseen sekä Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituuttiin.

AMIS-hanke

Itä-Suomen yliopistossa alkoi syyskuussa 2023 uusi Suomen Akatemian rahoittama nelivuotinen tutkimushanke marginalisoituihin ryhmiin kuuluvien ikääntyneiden oikeuksien toteutumisesta hyvinvointivaltiossa (AMIS; Access to Justice for Marginalized Groups of Older People in Ageing Society).

AMIS-tutkimuksen tavoite on luoda kokonaisvaltainen kuva marginalisoituihin ryhmiin kuuluvien ikääntyneiden hyvinvoinnista, oikeudellisista tarpeista, ongelmista ja oikeudensaantimahdollisuuksista heidän arkielämässään. Haavoittuvuutta, toimijuutta, toimintakykyä ja autonomiaa analysoidaan oikeudensaantimahdollisuuksien näkökulmasta. Yhteiskunnassa marginalisoidaan ja syrjitään erilaisia ryhmiä, kuten vammaisia, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä, päihteidenkäyttäjiä, maahan-

muuttajia ja asunnottomia. Tällöin jokin ihmisryhmä koetaan valtaväestöstä poikkeavaksi ja työnnetään marginaaliin. Marginalisoitujen ryhmien toimintamahdollisuudet yhteiskunnassa helposti kapenevat.

Yhteiskunnallisena tavoitteena on kasvat-
taa ymmärrystä ja tietoisuutta marginalisoitui-
hin ryhmiin kuuluvien ikääntyneiden oikeu-
densaantimahdollisuuksista ja heidän kyvyt-
tään käyttää hyväksi oikeussuojakeinoja sekä
parantaa ikääntyneiden asemaa yhteiskunnas-
sa. Toinen tärkeä yhteiskunnallinen tavoite on
lisätä tietoa haasteiden ja erityisesti oikeus-
ongelmien kasautumisesta ihmisen kuuluessa
useampaan kuin yhteen marginalisoituun ryh-
mään. Hankkeessa on viisi työpakettia, joista
ensimmäinen käsittelee ikääntyneiden hyväk-
sikäyttöä, toinen päihteidenkäyttöä ja kolmas
mielenterveysaasteita. Neljännen työpaketin
keskiössä ovat ikääntyneet sukupuoli- ja sek-
suaalivähemmistöihin kuuluvat ja viidennen
puolestaan ikääntyneet maahanmuuttajat.

Tutkimushankkeessa käytetään niin kvanti-
tatiivisia kuin kvalitatiivisiakin aineistoja sekä
tehdään teoreettista oikeudellista analyysia ja
kirjallisuuskatsauksia. Tutkimuksessa tehdään
kysely ikääntyneille sekä haastatellaan kustakin
valitusta ryhmästä noin 20–30 henkeä. Lisäksi
ikäntyneiden hyväksikäyttöä tutkitaan niin
rekisteri- ja asiakirja-aineistojen kuin haastat-
teluidenkin avulla. Tutkimukselle haetaan lupa
Itä-Suomen yliopiston tutkimuseettiseltä toi-
mikunnalta.

Hankkeella on useita yhteistyökumppaneita,
jotka ovat edustettuina myös hankkeen tuki-
ja seurantaryhmässä: Ikäinstituutti, Vanhus-
ja lähimmäispalvelun liitto VALLI ry, Van-
hustyön keskusliitto, Sateenkaariseniorit/
SETA, Mielenterveyden keskusliitto, Jade yh-
teisö, Sininauhaliitto, Ihmisoikeuskeskus ja
Vanhusasiavaltuutetun toimisto. Hankkeen
tuki- ja seurantaryhmään on pyydetty mu-
kaan ihmisiä niin tutkimuksen kohderyhmistä
kuin heitä edustavista kansalaisjärjestöistäkin
kansatutkimuksen hengessä. Nykyisin ihmis-
tieteissä korostetaan yhä enemmän tutkimuk-

sen kohteena olevien ihmisten kietomista mu-
kaan tutkimusten suunnitteluun ja tekemiseen.
Tällöin he eivät ole vain tutkimuksen kohteita
vaan myös tutkimukseen osallisia.

Tutkimusta ja kehittämistä tarvitaan lisää

Ikääntyneiden määrä lisääntyy Suomessa voi-
makkaasti lähivuosikymmeninä. Suomalainen
oikeus- ja yhteiskuntajärjestelmä ei kuitenkaan
ole kylliksi valmistautunut tähän muutokseen.
Väestön ikääntyessä syntyy myös uudenlaisia
oikeudellisia tarpeita ja ongelmia. Esimerkiksi
digitalisaatio ja asiointin siirtyminen inter-
netiin tuottaa tällä hetkellä ongelmia monil-
le ikääntyneille. Palvelujärjestelmän harventu-
minen vaikeuttaa monien elämää. Sosiaali- ja
terveydenhuollon kehitykseen sisältyy paljon
haasteita, kuten rahoitus, palveluiden saatavuus
ja henkilökunnan puute. Monilla on myös ko-
kemuksia ikä syrjinnästä ja siitä, ettei iäkkäi-
den ääni kuulu riittävästi (Vaarama 2022).
Tarvitaankin runsaasti lisää tutkimusta ikään-
tyneiden oikeuksien toteutumisesta ja arjen
haasteista. Lisäksi tarvitaan tutkimukseen pe-
rustuvia kehittämistoimia havaittujen epäkoh-
tien korjaamiseksi ja tutkimustiedon aikaisem-
paa laajempaa hyödyntämistä päätöksenteossa.

Kaijus Ervasti, OTT, professori, yhteiskunnallinen
oikeustutkimus, Itä-Suomen yliopisto,
kaijus.ervast@uef.fi

Anna Mäki-Petäjä-Leinonen, OTT, professori,
vanhuusoikeus, Itä-Suomen yliopisto

Mervi Issakainen, YTT, tutkijatohtori,
Itä-Suomen yliopisto

Katri Gadd, FT, tutkijatohtori,
Itä-Suomen yliopisto

Minni Teerikangas, VTM, tutkimusavustaja,
Itä-Suomen yliopisto

Katariina Mauranen, opiskelija, tutkimusavustaja,
Itä-Suomen yliopisto

Jenni Savonen, VTT, tutkijatohtori,
Itä-Suomen yliopisto

Mikko Aaltonen, VTT, professori, kriminologia,
Itä-Suomen yliopisto

Kirjallisuus

- Ervasti K. Oikeudensaantimahdollisuudet osana hyvinvointioikeutta erityisesti haavoittuvien ryhmien näkökulmasta. Teoksessa: Toivonen V, Mäki-Petäjä-Leinonen A, Nykänen E, toim. Hyvinvointioikeus – kirjoituksia oikeudesta ja hyvinvoinnista. Helsinki: Kauppakaari, 2022:218–48.
- Ervasti K, Kotkas T, Issakainen M, Teiska M, Mäki-Petäjä-Leinonen A. In the shadow of the COVID-19: the wellbeing and rights of people living with dementia in Finland during the pandemic. *J Alzheimers Dis* 2023;92:1473–85. <https://doi.org/10.3233/JAD-221096>
- Ervasti K, Nylund A. Konfliktinratkaisu ja sovittelu. Helsinki: Edita, 2014.
- Obstbaum Y, Teerikangas M, Saarteenoja K, Litmanen H. Arjen ongelmat, riidat ja ratkaisut: kyseilytutkimus arjen ongelmista, joilla on oikeudellinen ulottuvuus. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti, 2023. <http://hdl.handle.net/10138/357735>
- Vaarama M. Toiveena tavallinen, hyvä elämä. Vanhustyön keskusliitto, 2022. Internet: https://www.vanheneminen.fi/wp-content/uploads/sites/3/2023/01/Raportti_Toiveena_tavallinen_hyva_elama_FINAL_PDF.pdf